

Т. В. Варава
кандидат історичних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
м. Київ

**СТРУКТУРА, ПЕРСОНАЛЬНИЙ СКЛАД І ДІЯЛЬНІСТЬ
СЛОВНИКОВИХ КОМІСІЙ УАН–ВУАН (1918–1931)
(ЗА ДОКУМЕНТАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО)**

Словникові комісії УАН–ВУАН кінця 10-х – початку 30-х років ХХ ст. своєю діяльністю заклали міцні підвалини біобібліографічної науки, зокрема започаткувавши розвиток термінологічної системи в Україні, через що дослідження їхнього доробку є актуальним й нині.

У першому Статуті УАН від 26 листопада 1918 р.¹ зазначаються назви словникових комісій, утворених у відділах Академії наук України та при її Спільному зібранні, зокрема – Комісія для складання Словника українських діячів науки, історії, мистецтва та громадського руху (пізніше – Комісія для складання Біографічного словника діячів України) (1918–1933) та Постійна комісія для видання Історично-географічного словника української землі (1918–1930) при Першому Історично-філологічному відділі.

Комісію для складання Біографічного словника діячів України (далі – Комісія) спочатку очолив Д.І. Багалій (1919–1920)², потім, в різні роки: М.П. Василенко (1921–1923), С.О. Єфремов (1923–1929); керівниками структурних підрозділів (“керівниками праць”) були: В.Л. Модзалевський (1919–1920), М.П. Василенко (1920–1921), П.Я. Стебницький (1921–1923), М.М. Могилянський (1923–[1929]).

1 лютого 1919 р. Спільне зібрання УАН розглянуло кандидатури членів Комісії, запропоновані Д.І. Багалієм, зокрема К.М. Антоновича-Мельника, П.І. Зайцева, Н.Ю. Мірзи-Авак'янца. Зазначалося, що, крім філологів та істориків, необхідно залучити спеціалістів інших наук, які займаються історією науки – Д.О. Граве, В.І. Лип-

ського, Я.М. Колубовського. Крім того, всі академіки та директори установ повинні були стати членами цієї Комісії³.

До першого складу редакторів відділів увійшли: Н.Ю. Мірза-Авак'янц, П.Я. Стебницький, Ф.Л. Ернст, В.О. Романовський; співробітниками стали І.В. Галант, Г.Л. Берло, О.І. Ликошин, Ф.М. Вербицький-Антіох, Я.М. Колубовський, В.І. Щербина, Д.М. Щербаківський, К.М. Антонович-Мельник, Д.О. Граве.

Штатний розклад Комісії розподілявся так: 1) голова Комісії; 2) керівничий (організаційні питання); 3) члени-редактори відділів, 4) члени, які брали участь у засіданнях Комісії (до їх числа належали академіки), 5) співробітники (перегляд джерел та складання біографій); 6) позаштатні кореспонденти у всіх регіонах України. З Комісією тісно співпрацювали наукові товариства – філії Академії наук.

Протягом 1918–1933 рр. Комісія складалася з відділів, які опрацьовували біографічні документи за такою хронологією: 1) від кінця XVIII ст. “до наших днів” (редактор – М.М. Могилянський); 2) від найдавніших часів до половини XIV ст. (редактор – О.М. Андріашев); 3) від половини XIV ст. до 1648 р. (редактор – В.О. Романовський); 4) від 1648 р. до кінця Гетьманщини XVIII ст. (редактори: В.Л. Модзалевський, по його смерті – М.П. Василенко (1920)⁴, Н.Д. Полонська-Василенко (1928 р.); 5) XIX ст. (редактор – П.Я. Стебницький)⁵. Окремі відділи займалися дослідженням біографічних матеріалів діячів літератури усіх часів (редактори: П.І. Зайцев (до середини 1919 р.), В.В. Міяковський (з середини 1919 р.); діячів мистецтва усіх часів (редактор – Ф.Л. Ернст). Створювалися також підвідділи діячів театру (П.І. Рудін) та діячів музики (Д.М. Ревуцький); підвідділ єврейських діячів (І.В. Галант)⁶.

На початок 1921 р. персонал Комісії складався з таких осіб: тимчасовий голова – акад. М.П. Василенко, керівничий (він же й редактор відділу) – П.Я. Стебницький, редактори відділів – Н.І. Мірза-Авак'янц⁷, В.О. Романовський, Ф.Л. Ернст і В.В. Міяковський (замість П.І. Зайцева). Обов'язки редактора В.Л. Модзалевського взяв на себе акад. М.П. Василенко. Постійних наукових співробітників було троє: І.В. Галант, Г.Л. Берло і В.О. Горков (прийнятий з 10 лютого 1920 р. після виходу із Комісії Ф.М. Вербицького-Антіоха)⁸. Окрім того, до складу Комісії згідно з рішенням Спільного зібрання ВУАН увійшли: К.М. Антонович, Д.О. Граве, Д.М. Щербаківський, В.І. Щербина, Ю.О. Іванов-Меженко, М.К. Зеров, П.К. Федоренко (Чернігів)⁹.

Протягом 1921 р. у штаті Комісії було 9 співробітників (наприкінці року у зв'язку із загальним наказом влади стосовно скорочення штатів всіх їх перевели у нештатні працівники).

До обов'язків голови Комісії належали проведення засідань та координація роботи всіх співробітників; 2) керівничий ("керівничий над працями") одночасно був редактором одного з відділів, вів справи Комісії, редагував біографії в одному з її підвідділів, виступав зі звітами про діяльність Комісії; несе відповідальність за роботу перед керівництвом Академії, здійснював листування від імені Комісії з різними установами й окремими особами, займався всіма технічними справами.

Редактори відділів складали переліки діячів, біографії яких планували ввести до Словника, окреслювали коло джерел, які належало використовувати для збору інформації, редагували біографії, написані співробітниками, й керували роботою тих, хто працював над найголовнішими джерелами і складав на них картки, щорічно звітували перед керівничим¹⁰.

Члени Комісії займали позаштатні посади з постійною щорічною оплатою, за написані ними біографії отримували гонорар, як і співробітники, але 5–6 арк. на рік вони повинні були написати безкоштовно. Вони складали карткові каталоги на прізвища діячів, біографії яких мали ввійти до Словника, редагували біографії, кожен у своєму підвідділі, підшукували співробітників, яким замовляли складання біографій, вели з ними листування, простежували, щоб складання біографій було своєчасним і не затримувалося в друкарні; давали вказівки співробітникам щодо джерел та змісту біографій; відредаговані біографії передавали керівничому і з'ясовували з ним питання щодо видачі авансів співробітникам, працювали над першою коректурою, складали біографії тощо.

Співробітники складали біографії і передавали їх відповідним членам Комісії, за це отримували 50 відсотків від гонорару (за умов, що біографії приймалися до друку членом Комісії), а останні 50 відсотків отримували після її надрукування. Гонорар залежав від обсягу біографії.

Академіки брали участь у засіданнях Комісії, пов'язаних з її діяльністю і в редагуванні біографій окремих діячів.

Для обговорення питань, які виносилися на розгляд Комісії (головною, керівничим або членами), раз на тиждень проводилися загальні засідання, під час яких затверджувалися списки біографій, розглядалися грошові, технічні та інші поточні справи.

Протягом усього періоду існування Комісії змінювалася її структура, персональний склад та статус. Щодо методики роботи, то вона була розроблена на організаційному етапі і лише вдосконалювалася. Було розроблено і “Програму для складання Біографічного словника”.

Основні методичні засади викладені в “Інструкції для співробітників Постійної комісії для складання Біографічного словника українських діячів при Українській Академії наук”¹¹. Зокрема, в тезах відзначалося, що Словник має бути довідковим виданням біобібліографічного характеру, анотації – короткими й чіткими. У другому пункті Інструкції говорилося, що до Словника мають увійти біографії діячів усіх національностей, котрі жили в Україні протягом усієї її історії, а в анотаціях описуватися всі напрями діяльності тієї чи іншої особи¹².

Пункт третій визначав регіони, в яких повинна була збиратися інформація про діячів, “які жили на території України, розуміючи під нею Україну Лівобережну, Правобережну, Галичину, Угорщину, Буковину, Слобожанщину, Кубань, Кавказ, Туркестан, Сибір, Канаду та інші місцевості, де жив або живе тепер український народ”¹³.

Було розроблено норми та вимоги до біографічних статей, які поділялися на три розряди: “а) біографії першорозрядних (видатних) діячів – до одного друкованого аркуша у два стовпця (в них намічались лише головні моменти діяльності, а основна увага зверталася на бібліографію), б) другорядні біографії – до – аркуша, в) третьорядні – до – аркуша і навіть декілька строк. Допускалися винятки, так в біографіях Т. Шевченка, Б. Хмельницького та інших, які обговорювалися окремо”¹⁴.

Такі норми регламентували важливі моменти, особливо для збереження відповідності між значенням діяльності тієї чи іншої особи і визначенням її місця у Словнику. Завдяки їм Словник зберігав “характер довідника, а не збірника монографій”.

Співробітники складали списки прізвищ і бібліографічний покажчик до найголовніших першоджерел, збирали інформацію про сучасних діячів (на перспективу). Для з’ясування різних питань організовувалися наради. Скажімо, нарада, яка відбулася 5 червня 1919 р. у складі членів Комісії В.Л. Модзалевського, П.І. Зайцева, Д.М. Щербаківського та спеціально запрошених Т.К. Лукомського, М.Є. Макаренка, М.П. Алексеєва, Т.І. Нарбут, виказала згоду із запропонованими Ф.Л. Ернстом “Принципами” стосовно збирання матеріалу щодо “діячів того періоду”, який можна використовувати

не лише у Біографічному словнику, а й в інших виданнях. На цьому засіданні було розглянуто і питання щодо видання окремих словників за галузями, зокрема Т.К. Лукомський займався біографіями архітекторів доби класицизму, М.Є. Макаренко – біографіями українських “штихарів”, А.Н. Грабар – меценатами “великокнязівської доби”, О.Т. Томсен – працівниками української кераміки, зокрема порцеляни¹⁵.

Комісія публікувала й розсилала звернення до населення¹⁶ та різних організацій: Спілки художників, Союзу журналістів, Товариства шкільної освіти¹⁷, Політехнічного інституту, Вищої школи УСРР, Українського університету¹⁸, пропонуючи їм надсилати відомості біобібліографічного характеру до ВУАН. В анкеті вказувалося, що матеріали треба надсилати як про “сучасних діячів”, так і про тих, які працювали раніше на території України, незалежно від характеру їх діяльності: “Постійна комісія має надію, що політичні й партійні діячі, письменники, військові, вчені, діячі освіти, митці, артисти та інші діячі по всіх галузях політичної, громадської та культурної діяльності не відмовляться допомогти Комісії в її праці й надішлють матеріали (біографічні, автобіографії й т. ін.)”¹⁹.

На той час збиранням біографічних і автобіографічних відомостей сучасних діячів займалося видавниче Товариство “Час”, тому Комісія звернулася до Товариства про допомогу щодо інформації окремим листом²⁰.

Для співробітників Комісії було розроблено анкету щодо збирання біографічних відомостей українських діячів “сучасної доби”. За анкетною пропонувалося подавати дані в такому порядку:

I. Біографічні відомості: 1) прізвище (для заміжніх також дівоче), ім'я та по батькові; 2) дата народження; 3) місце народження, віросповідання, національність; 4) соціальний стан і національність батьків; 5) короткі відомості з історії роду (чи були видатні діячі в роду і в якій галузі вони працювали); 6) де одержали виховання та освіти; 7) коли почалась громадська, політична, мистецька, військова та інша діяльність і хто з видатних діячів мав на це вплив; 8) які видатні події були в житті і в діяльності; 9) стан та посада (яку займала особа на той час і раніше).

II. Фахові дані: 1) що саме вивчалось за фахом; 2) основна галузь праці (наука, література, мистецтво й ін.); 3) точне визначення діяльності (літературна критика, телеграфна техніка та ін.).

III. Бібліографічні відомості: 1) реєстр усього написаного або перекладеного з точним зазначенням: а) стосовно книги: рік, місяць,

формат та кількість сторінок; б) стосовно журнальної статті: рік, номер та назва періодичного видання, де вона була надрукована; 2) реєстр рецензій та оглядів про праці анкетованого з точним зазначенням номера та року періодичного видання, де рецензії були надруковані; 3) де, коли і ким були перекладені та опубліковані його твори; 4) де були опубліковані біографічні відомості (в якій книзі або в якому номері періодичного видання); 5) де були опубліковані його фотознімки; 6) літературні псевдоніми; 7) бажано було надіслати фотознімки або ті номери періодичних видань, де вони були надруковані²¹.

Протягом кількох років діяльність Комісії розвивалася в трьох напрямках: а) складання списку осіб, біографії яких повинні ввійти до Словника; б) перегляд джерел і складання до них бібліографічних покажчиків; в) складання біографічних довідок на перші літери алфавіту.

Багато практичних питань постало перед укладачами Біографічного словника. Насамперед, було з'ясовано характер Словника як довідника біобібліографічного типу, що містить не лише інформацію критичного характеру щодо власне діяльності особи, а й бібліографічні дані. Другим важливим моментом було встановлення кола джерел. Пропонувалося збирати інформацію не тільки з друкованих видань, а й з архівів. Одним із найголовніших питань було: біографії яких діячів включати до Словника. Пропонувалося брати біографії: а) всіх українських діячів, починаючи від доби Київської Русі, причому цей період поділявся за територіальним принципом, пізній період – за принципом національним; б) польських, єврейських, російських та інших діячів, які жили в Україні і їхня діяльність впливала на історію України; в) усіх діячів, котрі жили в Україні, з акцентом на ту частину їхньої діяльності, яка проходила в Україні – стосовно інших періодів їхнього життя та діяльності треба було подавати інформацію лише про головні моменти; г) іноземних діячів, які ніколи не жили в Україні, але їхні праці торкалися українознавства; д) українців за походженням, якщо їхня діяльність стосувалася України; е) українців за місцем народження й за походженням, якщо діяльність їхня була важлива для науки, культури тощо.

Редакторами Комісії та біографічних гуртків, які діяли в різних регіонах країни, розроблялися списки джерел, з котрих бралася інформація для Словника. Ф.Л. Ернст, редактор відділу мистецтва, розробив список джерел, з яких збиралася інформація про діячів мистецтва в Україні. Список поділявся на такі основні розділи: 1. *Словники*: “Русский биографический словарь”, “Словарь русских худож-

ников”, “Подробный словарь русских граверов” (1825, 1889), “Новый Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона”, “Царские иконописцы и живописцы в 17 в.” (Москва, 1910), “Словарь мастеров художественного золота, яшмы, алмазников в 17 в.”, “Художественная энциклопедия” (т. I, 1887), “Наши художники за 25 л.”, (т. I–II) та ін.; 2. *Періодичні видання*: “Труды Археологических съездов” (I–XVI), “Чтения в Историческом Обществе Нестора Летописца”, Сборники Харьковского Исторично-филологического общества, “Записки Одесского общества истории и древностей”, “Чтения в Киевском Церковно-Археологическом Обществе”, “Старые годы” – журнал (1907–1916), “Киевская Старина” (1881–1906), “Известия Императорской Археологической Комиссии”, “Искусство, живопись, графика” (1909–1914) та ін.; 3. *Загальні видання*: Петров П.Н. “Материалы для истории Императорской Академии художеств”, Павлуцкий. “Древности Украины” (М., 1905), Врангель. “Русские скульптуры в Музее Императорской Академии художеств” (1907), Смирнов. “Киевские рисунки 1651 г.”, “Материалы для истории Киевской Духовной академии”, Филарет. “Историческая статистическая опись Черниговских епархий” (Чернигов, 1852–1873), Видання Новоросійського Університету, Лукомский. “Старинные усадьбы Харьковской губернии” (1915), Де-Рибас. “Старая Одесса” (1910), Багалеі. “История города Харькова”, “История Харьковского Университета”²².

Увесь зібраний біографічний матеріал був розділений на два основні відділи: 1) історичні діячі часу Київської Русі до середини XVIII ст.; 2) діячі науки, освіти, письменства, культури й мистецтва від середини XVIII ст.

Редактори комісій склали: “Регестр головніших джерел і підручників для складання біографічного словника України (Часи Литовсько-Польські)”, де основними джерелами були: 1. “Акты Западной России”, “Акты Южной и Западной России”, “Архивы Юго-Западной России”, “Сборник Русского исторического общества”, “Киевская Старина”, Дашкевич. “Заметки по истории Литвы” та ін.; 2. “Спис джерел та наукових праць для біографічного словника українських діячів. Старо-Руська доба (до пол. XIV в.)”, де розглядалися такі джерела: *Літописи* – “Летопись по Евпатьевскому списку” (1871), “Летопись по Лаврентьевскому списку” (1897), “Летопись Переяслава Суздальского” (М., 1851), “Летопись Никоновская”, “Новгородская летопись”, “Архангелогородская летопись” (М., 1819), “Волынско-Галицкая летопись XIII в.” та ін.; *Життя* – “Память и похвала князю

русскому Володимиру”, “Житие Владимира” (1889), “Сказание страстей и похвала об убиении св. мучеников Бориса и Глеба” (1870), “Житие Феодосия Печерского” (1872), Иларион. “Слово о законе и благодати” (1848); *Записки* – “Путешествия игумена Даниила по св. земле” (1864), “Путешествие Новгородского арх. Антония в Царьград” (1872), “Беседы патр. Фотия” (1864); *Поучения, слова, послания и др.* – “Памяти канонического права” (Ист. Библ.), Калайдович. “Памятники российской слов. XII в.” (М., 1821), “Киевские сказания. Чтения московского общества” (1890); *Наукові праці* – Татищев. “История российская” (Т. I, II), Карамзин. “История государства Российского” (Т. I–III, 1842), Соловьев. “История России с древнейших времен (Т. I–III), Бестужев-Рюмин. “Русская история” (Т. I, 1872), В. Ключевский. “Русская история” (Т. I, II), М. Грушевський. “Історія України-Руси” (Т. I–III), История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV в.” (1891) та ін.; *Критичні студії* – Бестужев-Рюмин. “О составлении русских летописей” (1868), Шахматов. “Розыскания о древнейших русских летописях” (1908), Яковлев. “Древне-Киевские религиозные сказания (1875), Кубарев. “О патерике печерском” (1847) та ін.

Список діячів Подолії надійшов від Біографічного гуртка при Вінницькій секції наукових робітників. Він складався з таких основних розділів: “1) поети, 2) журналісти і письменники, 3) педагоги, 4) кооператори, 5) земські та міські діячі, 6) члени Державної Думи і Ради, 7) благодотворителі, 8) церковні діячі, 9) історики і археологи, 10) мемуаристи, 11) революціонери, 12) польські повстанці та діячі, 13) лікарі, 14) художники, 15) артисти, 16) музики і композитори, 17) географи і статистики, 18) белетристи, 19) етнографи, 20) випробовувачі, 21) агрономи, 22) сільські господарі, 23) професора і вчені, 24) духовні діячі та ін.”²³

Організована була і звітність. Керівничий Комісії надсилав до редакторів відділів листи, де повідомлялося, до якого числа треба надіслати дані й які саме: 1) які джерела переглянули; 2) скільки ще залишилося не переглянуто із всіх запланованих джерел; 3) скільки не переглянуто основних джерел; 4) скільки написано всього біографій; 5) скільки вибрано карток; 6) скільки написано праць; 7) окремо персональний звіт редакторів²⁴. Отримані дані надсилалися до Наркомосвіти і друкувалися в щорічнику Академії наук. Окремим пунктом зазначалося, що ті особи, які не подадуть потрібні дані, будуть викреслені з відомостей на оплату²⁵.

Так, зі звіту редактора відділу Ф.Л. Ернста можна оцінити не тільки значний обсяг праці з перегляду таких джерел, як: “Киевская Старина”, “Чтения Общества Нестора Летописца”, “Труды Киевской Духовной Академии”, “Епархиальные Ведомости”, “Старые Годы”, “Словарь русских художников”, “Подробный словарь русских граверов”, “Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина”, “Историческая выставка архитектуры”, “Народне мистецтво Галичини: Буковини” та ін.; десятка каталогів художніх виставок; історичної літератури – “Картины церковной жизни Черниговской епархии”, опис чернігівських церков і монастирів, опис міста, історичні твори та путівники по Чернігову, Ніжину, Переяславу, Києву, Львову, Полтаві, Любечу, опис монастирів – Густинського, Городищенського, Києво-Печерського, Межигірського, Бердичівського, Кармелітського, Горностаєва “Дворцы и церкви Юга”, Абрамова “Поездка в Стародубье”, Владимирского-Буданова “История Университета св. Владимира”, Печерский Патерик, старовинні креслення київських церков і монастирів та інших – українською, російською і польською мовами, але й методику вибирання інформації на картки. Кожну інформацію біографічного характеру він заносив на окремі картки. Записував не лише одних митців, а й усе, що стосувалося історії мистецтва в Україні. Результатом цієї роботи стали складені на 1 січня 1920 р. близько 1500 карток²⁶.

Зі звіту Ф.Л. Ернста за 1921 р. дізнаємося про джерела, які використовувалися для праці над Словником – “Ежегодники Общества архитекторов-художников” (М., 1892), Н. Врангель. “Русский Музей Императора Александра III” (М., 1904), А. Бенуа. “Русская школа живописи” (М., 1904), “Народне мистецтво Галичини й Буковини” (К., 1919) та ін., про кількість карток – 2132, які він дуже детально розбиває за фаховими напрямками: “Іконописців, малярів, мініатюристів, декораторів, графіків і т. д. – 758, архітекторів, видатних інженерів, мурарських майстрів – 326, меценатів, колекціонерів, аматорів мистецтва – 319, штикарів, офортистів, майстрів друку – 241, археологів, істориків мистецтва, художніх та музичних критиків, музейних діячів та ін. – 181, діячів музики, співу, танку, драматичних акторів та ін. – 127, діячів народного та прикладного мистецтва – 93, скульпторів, медальєрів – 87; разом – 2132. Включаючи художників, які писали на українські теми, пейзажі або жанри (як родина Маковських), авторів портретів відомих українських діячів. У список включені і сучасні (живі) українські діячі”²⁷.

Редактору відділу П.Я. Стебницькому вдалося на 8 січня 1920 р. переглянути 29 назв джерел, 100 книжкових видань і журналів за багато років. Карток він склав 4000²⁸. У своєму щорічному звіті за 1921 р. П.Я. Стебницький надає відомості про те, що “його відділом вибрано 4500 карток, а в підвідділ (єврейський) надійшло понад сотні біографій діячів єврейського походження, з яких половина сучасників, а біографій українських діячів зовсім не надійшло, хоч були вони замовлені ще з 1919 р.”²⁹.

Зі звіту редактора В.О. Романовського довідуємося, що, крім загальних біографічних карток (співробітниками складено 1000 карт., власне В.О. Романовським – 500), виконані також біографії князів Свидригайла, Вітовта, Гедиміна, Ольгерда³⁰.

Г.Л. Берло переглянула 9 томів “Записок Наукового товариства ім. Шевченка” і склала понад 3700 карток³¹. І.В. Галант склав 1500 карток і написав майже сто біографій³².

У звіті Комісії для складання Біографічного словника на 1 січня 1921 р. подаються такі дані про її роботу: кількість окремих карток на українських діячів – 1768, кількість окремих географічних карток – 232, кількість карток на українських діячів, складених з “Записок Наукового Товариства” за 1882–1889 рр., – 1187. Разом окремих карток (на літери А–Я: А – 132, Б – 194, В – 155, Г – 273, Д – 104, Е – 34, Ж – 41, З – 64, І – 129, К – 314 тощо), на українських діячів – 2955, географічних карток – 232³³.

Загальне звітання Комісії на 1 січня 1921 р. свідчить про такі результати її роботи: відбулося 9 засідань, переглянуто понад 200 томів джерел, складено 13 тис. (разом із попередніми – близько 27 тис.) карток, надійшло 130 рукописів з біографіями від усіх відділів, у тому числі – 5 автобіографій, 79 біографій, 46 біографічних нарисів сучасних діячів – (разом з попереднім роком Комісія має: автобіографій – 46, біографій – 103, нарисів – 46)³⁴.

У 1928–1929 рр. було опубліковано такі праці з біобібліографічних досліджень: “Анкета для генерального обліку бібліографічної роботи на Україні та про Україну (для окремих установ)”; Д.І. Багалій. “Матеріали для бібліографії В.Б. Антоновича”; Д. Балака. “Рекомендаційна й критична бібліографія”, т. 1, “Бібліологічна педагогіка”, “Лист до окремих осіб з приводу анкети для генерального обліку бібліографічної роботи на Україні та про Україну”; Г. Вовк. “Бібліографія праць Федора Вовка (1847–1918)”; С.О. Єфремов. “Панас Мирний: Критично-біографічний нарис”; Є.П. Кирилюк.

“Бібліографія праць П.О. Куліша та писань про нього”; О.О. Малиновський. “Науково-дослідний і науково-видавничий рух Радянської України в 1927 році: Бібліогр. огляд”; С.І. Маслов. “Спроба інструкцій та план роботи над складанням українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII ст.”; “Методологічний збірник” / ВУАН. Бібліогр. Коміс.; І.С. Нечуй-Левицький. Твори. Т. 6 / Ред. Ю.О. Меженко; В. Тарнавський. “Квітка-Основ’яненко: Бібліографічна розвідка” та ін.

Основною працею Комісії на 1928–1929 рр. залишався відбір імен з біобібліографічними відомостями з різних науково-літературних джерел. Одним зі співробітників був доктор І. Крип’якевич зі Львова. На 1929 р. він мав закінчити складання біографій діячів Галичини на літери А–Б.

До 1932 р. Комісія, маючи в своєму штатному складі старшого наукового співробітника М. Могілянського, наукового співробітника М. Тарасенка і лаборанта М. Кульчицького, повністю опрацювала реєстр прізвищ політичних, громадських, наукових і мистецьких діячів України, використовуючи архівний матеріал та інші джерела. Було зібрано близько 200 тис. карток.

Співробітники розширили рамки словника діячів і внесли до нього прізвища героїв громадянської війни, активістів соцреконструкції та колективізації сільського господарства, ударників Тракторобуду, Дніпрельстану та ін.

Комісія активно співпрацювала з іншими комісіями, організаціями й установами. Зокрема, складаючи картки для біографічного словника, співробітники виписували з першоджерел картки і для Комісії по складанню історично-географічного словника, вибираючи не тільки прізвища діячів, але й географічні назви з відповідними короткими бібліографічними вказівками; для УРЕ вона повністю скопіювала свої картотеки; на замовлення Товариства політкаторжан склала бібліографію літератури про М. Драгоманова та надала значну допомогу при виданні цим Товариством збірника “Деятели революционного движения в России”.

Постійна комісія для складання Історично-географічного словника української землі входила до складу Першого відділу. Створення її було затверджено 16 грудня 1918 р. постановою Спільного зібрання. Значення, яке надавалося цій Комісії, пояснювалося в записці Д.І. Багалія, А.Ю. Кримського, Г.Г. Павлуцького, Є.К. Тимченка до Комісії для вироблення законопроекту про організацію Історично-

філологічного відділу УАН від 10 серпня 1918 р. де, зокрема наголошувалося: “Беручи також на увагу, що тільки на історично-географічному ґрунті можна будувати історію українського народу, необхідно закласти при цій Катедрі особливу Постійну комісію для складання історично-географічного словника української землі, в усіх її межах та за всі часи існування України. Коли це буде зроблено, тоді буде спромога скласти історичні мапи України за геть усякі часи її історичного життя, починаючи з давніх часів перед-монгольської доби і кінчаючи XIX ст.”³⁶.

20 березня 1919 р. на засіданні Першого відділу УАН одноголосно, таємним голосуванням, на посаду директора Постійної комісії для складання Історично-географічного словника було обрано проф. О.С. Грушевського, секретаря – О.Ю. Гермайзе. Штатними працівниками Комісії були: О.І. Баранович, М.Н. Ткаченко, Г.С. Шамрай. Комісія займалася питаннями історії заселення України та готувала історично-географічні описи окремих її районів, зокрема Полтавщини, Остерського та Кролевецького повітів на Чернігівщині, Холмщини й Галичині.

Постійна комісія проводила прилюдні засідання, де обговорювалися праці співробітників, зокрема статті про поселення та дослідження історично-географічного змісту. Комісія видавала також “Історично-географічний збірник”. Протягом 1919 р. було проведено 15 засідань, на яких, в основному, вирішувалися організаційні питання, зокрема, було визначено основні наукові завдання, мету, персональний склад та розподіл обов’язків між співробітниками (штатними й позаштатними), вироблення і обговорення спеціальної “Інструкції” з метою організації роботи зі збирання матеріалів та основних принципів їх фіксації, “форми, в якій робота мала вилитися (план монографій, їх розмір і т.д.)”³⁷.

У 1920 р. продовжувалася організаційна робота, однак поряд з нею здійснювалася й наукова. Для збирання матеріалу за кожним співробітником закріплювався той чи інший регіон України. Так, у звіті про роботу Комісії за 1920 р. зазначалося: “1) О.С. Грушевський – східна частина Волині, 2) І.М. Каманін – західна, 3) Є.Ю. Терлецький – Галичина, Холмщина, 4) О.Ю. Гермайзе – східна частина Полтавщини, 5) М.О. Макаренко – південна, 6) М.М. Ткаченко – західна частина Чернігівщини, Щербина – Київщина північна, 7) Добровольський – північне Поділля, В.Ю. Данилевич – східне Поділля, 8) К.О. Лазаревська – Конотопський повіт”³⁸.

Постійними членами у 1920 р. були О.С. Грушевський, О.Ю. Гермайзе, Є.Ю. Перфецький, штатним співробітником – М.М. Ткаченко, співробітниками – І.М. Каманін, К.О. Лазаревська, О.О. Грушевська³⁹.

З 1921 р. секретарем Комісії став М. Ткаченко. Вона працювала в складі трьох штатних співробітників: О. Грушевського, М. Ткаченка та постійного члена О. Гермайзе. Крім цього, до її складу входили 7 позаштатних співробітників. Робота Комісії здійснювалася в двох напрямках: 1) вибиралися потрібні дані із джерел; 2) проводилися зведення та вивірення відомостей про окремі поселення (села, селища, хутори, містечка й міста)⁴⁰.

Зібрані матеріали та складання на їх основі статей (“монографій”) обговорювалися на загальних засіданнях (у них брали участь штатні й позаштатні співробітники, іноді запрошувалися кореспонденти).

У зв’язку зі скороченням штатів у ВУАН у 1922 р. у Комісії залишився 1 співробітник – її директор О.С. Грушевський. Проте постійну участь у роботі брали 14 осіб⁴¹. На кінець року було проведено 20 засідань, де аналізувалися наукові та науково-організаційні питання.

При Комісії в 1922 р. було організовано Семінар соціальної історії України. На нього виносилися методичні питання, окремі теми з аналізом джерел. Членами й учасниками обговорень були переважно студенти⁴². В цей період починає формуватися ще один напрям діяльності Комісії – конференції, так звані “прилюдні засідання”, де зачитувалися наукові доповіді. Так, у 1922 р. зазначених конференцій було проведено 18, прочитано 9 наукових доповідей; у 1923 р. – 4, у 1926 р. – 10.

У 1923 р. методика роботи Комісії була добре відпрацьована. Комісія складалася із 3 штатних співробітників та 6 позаштатних, у 1924 р. – із 2.

У 1925 р. склад Комісії збільшився до 4 штатних і 3 позаштатних співробітників. Основною метою Комісії було складання Історичного словника української землі. Для цього було відпрацьовано 32 видання і написано статті про села таких районів: Остерського, Козелецького, Борзенського, Прилуцького, Кременчуцького, Уманського, Південної Волині⁴³.

Комісія у зв’язку зі змінами в сфері діяльності з 1926 р. стала називатися Історично-географічною. Штатними працівниками були: О.І. Баранович, М.М. Ткаченко, Г.С. Шамрай. Вона займалася питаннями історії заселення України та готувала історико-географічні описи її окремих районів. Проводилися засідання, де обговорю-

валися праці співробітників, зокрема статті про поселення та розвідки історико-географічного змісту. Комісія продовжувала видавати “Історично-географічний збірник”⁴⁴.

У 1926 р. на засіданнях Комісії було поставлено питання про необхідність опрацювання архівних матеріалів, “що мало на меті вяснити склад Київських архівних збірок, які не мають докладних описів, щоб визначити насамперед матеріали історично-географічного змісту”⁴⁵. В основному ж здійснювалася робота з метою написання статей історико-географічного змісту та вивчення окремих питань з історії заселення регіонів, складання карток на вибраний матеріал.

У зв’язку з реорганізацією структури ВУАН у 1929–1930 рр. Комісія Історично-географічного словника відійшла до президії Історично-філологічного відділу⁴⁶. У пояснювальній записці (жовтень 1930 р.) до перспективного плану Другого, Соціально-економічного відділу, згадується Комісія Історично-географічного словника як така, що повинна виконувати допоміжну роботу при “історичних студіях”. Вона мала подати історично-географічні описи районів і поселень України, інформацію стосовно заселення України, зокрема Південної Волині, Городянщини, Остерщини, Прилуччини, Уманщини, Донбасу⁴⁷.

8 квітня 1931 р. Народному комісару освіти УСРР були подані відомості про розподіл наукових установ АН на цикли, з яких довідуємося, що Історично-географічна комісія і Комісія біографічного словника знаходяться у складі Другого, Соціально-економічного відділу, на Історичному циклі⁴⁸.

¹ Статут Української Академії наук у Києві. – К., 1919. – С. 3–22.

² ІР НБУВ, ф. I, № 26518, арк. 1.

³ Там само, арк. 2.

⁴ ІР НБУВ, ф. X, № 5261, арк. 31.

⁵ Там само, № 5264, арк. 35.

⁶ Там само, № 6372, 2 арк.

⁷ Там само, № 5264, арк. 35.

⁸ Там само, арк. 35 зв.

⁹ Там само, арк. 34–35.

¹⁰ Там само, № 6091, 4 арк.

¹¹ Там само, № 5283, арк. 1–2.

¹² Там само, №. 5163–5172, 15 арк.

¹³ Там само, № 5163, арк. 2.

- ¹⁴ Там само, № 6091, арк. 4.
¹⁵ Там само, 4 арк.
¹⁶ Там само, № 5164, арк. 3.
¹⁷ Там само, № 5165, арк. 4.
¹⁸ Там само, № 5167, арк. 6.
¹⁹ Там само, № 6036, арк. 21–22.
²⁰ Там само, № 5163, арк. 1.
²¹ Там само, № 5284, арк. 6–8.
²² Там само, № 46271, арк. 1–1 зв.
²³ Там само, № 6408, арк. 1–11.
²⁴ Там само, № 5252, арк. 20.
²⁵ Там само, № 5254, арк. 22–22 зв.
²⁶ Там само, № 5242, арк. 3–6.
²⁷ Там само, № 5263, арк. 34.
²⁸ Там само, № 5243, арк. 7–7 зв.
²⁹ Там само, № 5262, арк. 33.
³⁰ Там само, № 5258, арк. 26.
³¹ Там само, № 5259, арк. 27.
³² Там само, № 5260, арк. 29.
³³ Там само, № 5257, арк. 25.
³⁴ Там само, № 5264, арк. 35.
³⁶ Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. – К., 1919. – С. 1–15.
³⁷ Звідомлення про діяльність Української Академії наук у Києві до 1 січня 1920 р. – К., 1920. – С. 8.
³⁸ ІР НБУВ, ф. X, № 6372, арк. 1.
³⁹ Там само, № 11911, арк. 2–3.
⁴⁰ Там само, арк. 5–6.
⁴¹ Там само, № 11913, арк. 8.
⁴² Історія Академії наук України. 1918–1923. Документи і матеріали. – К., 1993. – С. 337, 390.
⁴³ Звідомлення Української Академії наук у Києві. – К., 1926. – С. 11.
⁴⁴ ІР НБУВ, ф. X, № 2807, арк. 26.
⁴⁵ Звідомлення Української Академії наук у Києві. – К., 1927. – С. 32.
⁴⁶ Держплан УСРР, ф. 337, оп. 1, спр. 9521, арк. 70–71.
⁴⁷ Держплан УСРР, ф. 337, оп. 8, спр. 428, арк. 173–175.
⁴⁸ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 569, арк. 9–13.